

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Mykkänen, Markus

Title: Kenelle vapaus kuuluu?

Year: 2017

Version: Accepted version (Final draft)

Copyright: © Mykkänen & Edistyksellinen tiedeliitto, 2017

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Mykkänen, M. (2017). Kenelle vapaus kuuluu?. Tiedepolitiikka, 42(4), 61-63.

Kenelle vapaus kuuluu?

Markus Mykkänen

Kaikki vapaudesta. Kari Enqvist, Ilari Hetemäki & Teija Tiilikainen (toim.): Gaudeamus. 2017.

Vapauden historia on pitkä ja moninainen. Teemana se koskettaa muun muassa filosofiaa, politiikkaa ja yksilöitä. Modernin yhteiskunnan keskeisiin tavoitteisiin on ymmärretty kuuluvan oikeuden ajatella vapaasti sekä saada sanoa, mitä ajattelee.

Suomen 100-vuotisjuhlavuoden kunniaksi ilmestyneen kirjan esipuhe kysyy, että kenelle vapaus kuuluu? Kirja kertoo vapauden rajankäynneistä, jotka muun muassa ihminen, luonto, tieteen eri tutkimusalat, lait ja valtio määrittelevät.

Nämä ovat monialaisia lähtökohtia, joista sukelletaan tammikuussa Tieteen päivillä julkaistuun teokseen, jonka ovat toimittaneet Kari Enqvist, Ilari Hetemäki ja Teija Tiilikainen. Kirja koostuu Tieteen päivien puhujien luennoista kootuista artikkeleista.

Kirja pitää sisällään kolme pääjaksoa, jotka ohjaavat teeman käsittelyä. Yksilö ja identiteetti -osiossa käsitellään muun muassa uskonnonvapautteen, sananvapautteen, kasvatukseen sekä maahanmuuttoon liittyviä aihepiirejä. Valtio ja yhteisö -osio avaa nationalismiin, rajojen, valtion vallan, oikeuden sekä luonnon ekologisuuden suhdetta erityisesti yksilöiden ja yhteiskuntien näkökulmasta. Kolmas osio, luonto ja maailma, pureutuu geeneihin, lääketieteeseen, biodiversiteettiin sekä tekniikan tuomiin tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Kirjan epilogin on saanut kunnian kirjoittaa aate- ja oppihistorian akatemiatutkija Heini Hakosalo. Siinä hän tutkiskelee muistamisen ja kertomisen vapautta, historiallista kerrontaa sekä näiden tulkintaa poliittisista tarkoituseristä.

Muuttunut yksilönvapaus ja identiteetti

Kirjan ensimmäinen osio korostaa yksilönvapautta, joka suomalaisessa kulttuurissa on perinteisesti ollut voimakkaasti esillä. Mikä olisikaan ajankohtaisempi kuin keskustelu uskonnosta ja vapaudesta valita ne asiat, joihin usko. Ruth Ilmannin kirjoittama artikkeli uskontojen muutoksesta, niiden ulottuvuudesta sekä uskonnon uusista kentistä kuvastaa hyvin arvoja, joita nyky-yhteiskunnassamme nostetaan vahvasti esille. Tähän kuuluu myös vapaus maallistua, kuten Ilmann muistuttaa. Tämän lisäksi Ilmannin artikkeli herättää osuvasti kysymyksen siitä, onko ruuasta, ekologiasta ja kulutuksesta tullut uusia nykyajan uskontoja. Mainio lisä mukaansatempaavaan alkuun on Ilkka Niiniluodon kirjoittama lukua täydentävä teksti tieteen ja ajattelun vapaudesta. Se synnyttää ajatustasolla heti sisäisen keskustelun tieteen ja uskonnon suhteesta.

Seuraava Tuija Saresman luku sananvapaudesta ja -vastuusta avaa niitä oikeuksia ja rajoituksia, joita nykyiseen tiedonvälitykseen ja keskusteluun kuuluu. Asiaa pohditaan myös journalistisesta sekä populistisen kielen näkökulmasta. Suomalaisten usko tiedonvälityksen vapautteen on ollut perinteisesti vahvaa. Saresman muistuttaa, että muun muassa internetin myötä tämä vapaus on ollut joutunut kohtaamaan suuria muutoksia. Erityisesti populistinen kieli ja retoriikka on noussut yhdeksi 2000-luvun merkitseväksi ilmiöksi nopeamman tiedon välityksen myötä. Luku jättää ilmaan kysymyksen, että onko sananvapaus keskeisin ihmisoikeus, johon sisältyy vastuu? Jos tuota vastuuta ei ole, niin tarvitaanko sen määrittämiseen ulkopuolelta asetetut rajat, lait ja asetukset? Yksilönvapauden osio huipentuu Helena Rasku-Puttosen tekstiin kasvatuksen vapaudesta. Artikkelit tutkiskelee erityisesti käsitystä nuorten myönteisestä kehityksestä, jossa heillä itsellään on aktiivinen rooli oman oppimisensa kehittäjinä.

Valtioista yhteisöihin

Kirjan toinen osio vie lukijan pohtimaan julkisen vallan oikeutusta. Sen tarkoitus on herättää kysymyksiä yhteiskunnallisesta vapaudesta. Tämä nähdään osion luvuissa joko positiivisina tai negatiivisina vapauksina. Luvut käsittelevät muun muassa nationalismia ja yksilön oikeuksia, Euroopan fyysisiä ja henkisiä rajoja, totalitarismia orwellilaisessa hengessä, rikoksen sovittelua sekä ihmisen vapautta luonnon asettamissa rajoissa.

Marja Jalavan artikkeli nationalismin monista kasvoista kuvastaa hyvin ajan henkeä, kuinka ihmisten hyvää tarkoittava isänmaanrakkautta, patriotismi, voi muuntua olosuhteiden muuttuessa ”pahaksi” nationalismiksi. Useiden esimerkkien, muun muassa 1800-luvun puolivälistä lähtien käynnissä olleen suomen ja ruotsin välisen kieliriidan kautta, muistutetaan miten erilaisuuden ymmärtämistä ja käsittämistä ei voi nähdä vain vaihtoehtona yksilön valinnoille vaan se on osa jokapäiväistä elämää yhteiskunnissa. Erityisesti historiallinen näkökulma nationalismiin on virkistävää luettavaa ja antaa hyvän alun osiolle.

Emilia Palosen Euroopan rajoja käsittelevä artikkeli tiivistää osuvasti, että eurooppalaisuus ei ole rajoihin sidottua ja nykyisin vahvasti esiin nouseva populismi kuuluu sekä erottaviin että yhdistäviin ajan ilmiöihin. Niin vapaus kuin myös eurooppalaisuus on rajat ylittävä ilmiö, jota ei voi täysin määrittää.

Sami Pihlström tutkiskelee valtion vallan rajoja. Hänen tulkintansa vapaudesta ja orwellilaisuudesta osuu hyvin ajan hermoon. Asiasisällöltään se ei tunnu pelkältä esseeltä vaan nykyisyyttä tarkastelevalta filosofiselta pohdinnalta. Osuvin kysymys tekstissä on ”totuuden ja epätotuuden välistä erottelua kai voidaan pitää asiana, johon valtion valta ei äärimmäisessäkään totalitarismissa ulotu – vai voidaanko?”. Alkuvuoden tapahtumat maailmalla asettavatkin Pihlströmin kysymyksen hyvinkin ajankohtaiseksi ja se synnyttää tunteen siitä, että onko kirjoittaja osannut nähdä ennalta totuuden nousevan yhdeksi vuoden puhutuimmista teemoista.

Simo Kyllösen muistuttaa vapaudesta ja luonnon asettamista rajoista. Hän tähdentää, että vapauteemme luonnon kanssa liittyy aina vastuu. Vapaus ei Kyllöselle näyttäydykään rajoitusten puuttumisena vaan erilaisina sosiaalisina ja ekologisina siteinä, jotka kannattelevat ihmisiä.

Luonnosta ja maailmasta

Kirjan viimeinen kolmannes on pyhitetty luonnon ja maailmalle. Osion teemat keskustelevat erityisesti biologian aihepiireistä ekosysteemien monimuotoisuudesta aina geenirihmastojen yksityiskohtaisuuksiin. Päivi Onkamon artikkeli kuvailee geneettistä perimäämme, sen syntyä ja monimuotoisuutta. Kielihistorian oppitunnin antaa Outi Vesakosken artikkeli, joka kertoo Suomen kielen alkuperän tutkimisesta. Juha Klefströmin artikkeli geeniräätälöinnistä kertoo tieteen mahdollisuuksista muokata ihmisen perimää. Filosofisia näkökulmia elämän tulkintaan tarjoaa Rami Koskisen ja Tarja Knuutilan artikkeli. Varmasti ani harva lukija on ajatellut monimuotoisen elämän tutkimisen kärsivän yhden otoskoon ongelmasta. Luku antaa mielenkiintoista ajateltavaa universaalista elämän teorian etsimisestä. Artikkelit jättää ilmaan filosofisen kysymyksen, mitä elämä lopulta onkaan.

Kirjan täydentää Hakosalon epilogi kertomisen vapaudesta. Luku muistuttaa, kuinka ihmisillä on aina ollut tarve kertoa itselleen ja toisilleen tarinoita menneisyydestä. Aihe on aina ajankohtainen, mutta Hakosalon teksti tiivistää sen, miten vapaus kertoa on luonut historiallisten kertomusten ja väitteiden paljouden, kun niiden tuottamiseen tarvitaan entistä vähemmän aikaa, koulutusta ja

asiantuntemusta. Oikeiden väitteiden tunnistamiseen taas vaaditaan entistä enemmän aikaa, koulutusta ja asiantuntemusta. Luku herättää kysymyksen, että onko informaation lisääntyminen ja teknologian kehitys antanut vapauden ihmisille kertoa tarinoita liiankin vapaasti? Kuka enää lopulta valitsee, mitkä tarinat ovat tosia ja mitkä lopulta jäävät elämään.

Kainaloartikkelit täydentävät

Kaikkia kirjan lukuja täydentää erinäinen määrä lyhyitä kainaloartikkeleita. Näistä erityisesti kaksi nousee mielenkiintoisuudessaan ylitse muiden. Ensimmäinen on Tapio Salmisen teksti Suomen ”keksimisestä” 1500-luvulla on näkökulmaltaan historiallinen, mutta se avaa hyvin, miten Suomi on aikoinaan synnytetty keskiaikaisen suurvaltapolitiikan tuloksena. Ajankohtaisuudessaan ja sujuvasanaisuutensa takia teksti jättää historiasta innostuneelle lukijalle hyvän mielen. Toinen artikkeli on Karri Silventoisen ja Petri Ylikosken teksti tahtomme vapaudesta ja geenien rajoituksesta. Heidän ajatuksensa yksilön valinnanvapaudesta geenien ohjaamana on tuore näkökulma vapauden rajoitteisiin.

Molemmat artikkelit erottuvat muista kainaloartikkeleista edukseen ja olisivat ansainneet ehdottomasti pidemmät luvut kirjaan.

Punainen lanka katoaa

Kirja pullistelee eri alan asiantuntijoita ja ajankohtaista tutkimustietoa monelta alalta. Tämä on ehdottomasti sen suurin vahvuus. Mitä pidemmälle kirjaa lukee, niin sitä kauemmaksi yhteisestä teemasta luisutaan ja vapauden teema alkaa tuntua paikoin päälle liimatulta. Siinä missä alkupään luvut käsittelevät vapautta eri näkökulmista tuoden yhteiseen teemaan oman mausteensa, niin kirjan loppupään luvut alkavat tuntua artikkelikokoelmalta eri tutkimusaiheista, jotka on laitettu yhteiseen julkaisuun.

Niissä ei enää vapauden ääni kuulu kuin vain rivien välissä. Alkupään luvut luovat innostavan ilmapiirin vapauden tutkiskeluun, kun taas erityisesti viimeisen kolmanneksen luvut tuntuvat paikoin jopa tylsiltä artikkeleilta, jotka ansiokkaasti ja selväsanaisesti popularisoivat omaa tutkimusalaansa. Loppupään luvuilla on siis omat meriittinsä, kun ne toimivat yksittäisinä artikkeleina ja antavat tiedonjanoisille monipuolisen kuvan aihepiireistään.

Tarkkasilmäinen lukija huomaa kuitenkin jo aiemmin, kuinka jotkut kirjan artikkeleista lipsuvat vapaus-teemasta. Tämä luo paikoin artikkeleista irrallisen kuvan, eikä vastaa lukijan odotuksiin. Kaikki käsiteltävät asiat ovat toki tärkeitä, mutta lopulta yhteinen teeman puute luvuista alkaa latistaa lukukokemusta. Jotkut luvuista tuntuvat tämän myötä haasteellisilta lukea, kun niitä ei edes lukijan mielikuvituksen toimesta enää pysty kunnolla sitomaan kirjaa kantavaan teemaan. Artikkelikokoelmalle tyypilliseen tapaan teksteissä kuuluu kirjoittajien oma ääni ja kerronta. Siinä missä osa kirjoittajista on laatinut tekstinsä helposti luettavaksi ja kiinnostavaksi, niin jotkut tuntuvat pohdiskelevan asioita jopa liiankin teoreettisesti ja vaikeaselkoisesti. Artikkelikokoelman ansioksi on silti syytä mainita se, että siihen on helppo palata, vaikka lukemisesta pitäisi taukoa.

Lukukokemuksena Kaikki vapaudesta -teos on ristiriitainen. Aluksi se tempaisee lukijansa mukaan tiedon maailmaan ja kolmasosan kirjasta lukee kuin hurmoksessa vapauden ja vastuiden sanomaa pohtien. Tämän jälkeen tuo tiedon ja näkökulmien antama hurmos alkaa tasaantua. Tässä vaiheessa lukijalle on paikallaan avoimesti muuttaa suhtautumistaan kirjan antiin, että mielenkiinnon saa säilytettyä. Kirjaa voi kuitenkin suositella luettavaksi, sillä se antaa näkökulmia usealta eri tutkimusalalta. Näin ollen se on hyvä perusteos lisäämään ymmärrystä aikamme ilmiöistä ja herättämään keskustelua sekä vapauden että tieteen tekemisen rajoista.